

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051]:[94+34]:34

НЕОБХІДНІ І ДОСТАТНІ ПРАВОВІ ЗНАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ І ПРАВознавства

Коваль Дар'я, здобувач, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-0765-7649

E-mail: akoval85@gmail.com

У статті визначено категорію «знання права», розкрито її компоненти – рівень, обсяг і зміст правової інформації. Встановлено співвідношення понять «інформація» і «знання». Визначено необхідні і достатні для майбутнього вчителя історії і правознавства правові знання, до яких віднесено: систему історичних, правових та психолого-педагогічних знань, необхідних і достатніх для здійснення професійної діяльності, їх широту, обсяг, глибину; оволодіння процедурою набуття цих знань з подальшим використанням їх у правовиховній діяльності; спрямованість на вивчення законодавства, правової літератури, вирішення правових ситуацій і розгляд соціально-правових проблем, спрямованість на пошук інформації про зміни в соціально-правовому житті суспільства і держави та ін.

Ключові слова: правовиховна діяльність, необхідні і достатні правові знання, учитель історії і правознавства, правова інформація, правові поняття, підготовка майбутнього вчителя, правова освіта.

NECESSARY AND SUFFICIENT LEGAL KNOWLEDGE OF A FUTURE HISTORY AND LEGAL TEACHER

Koval Daria, Postgraduate, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0765-7649

E-mail: akoval85@gmail.com

The article defines the category of “knowledge of the law”, reveals their components – the level, scope and content of legal information. The relation between the concepts of “information” and “knowledge” has been established. Necessary and sufficient legal knowledge for the future teacher of history and jurisprudence have been identified, which includes: a system of historical, legal and psychological-pedagogical knowledge necessary and sufficient for professional activity, their breadth, volume, depth; mastering the process of acquiring this knowledge with subsequent use of it in educational and legal activities; focus on studying the law, legal literature, solving legal situations and considering social and legal problems, seeking information on changes in the social and legal life of society and the state, studying historical and legal disciplines, the legal status of a person, free operation of elementary legal concepts, awareness of the need for legal knowledge, knowledge of human and child rights in future professional activity and their proper application in defending their views, positions.

The levels of legal knowledge sufficiency are set: high, medium, low, according to the characteristics: breadth of legal knowledge, their volume, depth. The high level includes students whose breadth, volume, depth of legal knowledge make it possible to always find the right legal criterion for personal action, on the one hand, and on the other, require legitimate behaviour and correct judgment from

others. For intermediate-level students, interest in legal knowledge is limited to the "required" curriculum. Students with low levels of interest in law are unstable, with many gaps in legal knowledge. In general, the level of knowledge is insufficient to understand legal relations. Students do not have the necessary skills and abilities to conduct law enforcement work with students.

Keywords: *law enforcement activities, necessary and sufficient legal knowledge, history and law teacher, legal information, legal concepts, future teacher training, legal education.*

Соціально-економічні зміни в Україні призвели до необхідності модернізації багатьох соціальних інститутів і, в першу чергу, системи освіти. Змінюються вимоги до фахівців-професіоналів.

У нових умовах, що характеризуються нестабільним розвитком країни, появою нових ціннісних орієнтирів, особливо серед молоді, все більш очевидними стають протиріччя і конфлікти між: змістом середньої та вищої освіти і зміною потреб економіки та соціальної сфери; рівнем середньої та вищої освіти; учителем і учнем, учителем і батьками учнів, дітьми і батьками цих дітей, учителем і вулицею, дітьми і вулицею тощо.

Для педагогів набуває першочергового значення пошук відповідей на такі питання: Які змістові ідеї, напрями і цінності можуть бути сприйняті як орієнтири суспільного розвитку? Які на сьогоднішній день формальні та інституційні цілі процесу реформування? Як в рамках вищої освіти забезпечити необхідні навички, здатність і готовність майбутніх учителів до розв'язання конфліктів? Що є інтегруючою ланкою між теоретичною і практичною підготовкою в організації освітнього процесу, орієнтованого на підготовку професійних, висококваліфікованих вчителів?

Відповіді на ці питання знаходимо у дослідженнях науковців з підготовки майбутнього вчителя до правової освіти учнів (Е. Болотова, А. Гриценко, О. Іваній, М. Мотехина), підготовки майбутнього вчителя права (М. Городиський, С. Панасина), підготовки майбутнього вчителя історії (О. Білюк, А. Нікора, О. Сергійчик, А. Старєва). Дослідники доводять, що системні, цілісні знання нормативно-правового та процесуально-правового характеру визначають теоретичну готовність майбутнього педагога до здійснення правового виховання, захисту і дотримання прав учнів; розуміння принципів і норм права; здатність диференціювати професійні ситуації, впевнено виділяючи ті з них, які вимагають правового трактування.

Інтегруючи представлені науковцями підходи до характеристики знань і проєктуючи їх на сферу права, розумітимемо під правовими знаннями відображення у свідомості індивіда (з подальшим відтворенням в усній або письмовій мові) інформації про об'єктивно існуюче право.

Метою дослідження є пошук відповідей на питання: Що необхідно розуміти під категорією «знання права», і які саме знання формують правову культуру? Що вважати достатнім рівнем знань і на основі чого можна говорити про набуття правових знань майбутніми учителями історії та правознавства?

На ці питання знаходимо відповідь у публікаціях науковців (М. Даудов, О. Іваній, Н. Ржевська, Г. Кашкар'єв, Д. Клочкова, Н. Лалак, В. Ситянін, О. Ткачук, О. Шестопалюк).

Насамперед правові знання особистості охоплюють безліч різних правових явищ, знання багатьох норм права. Існує відоме протиріччя, яке полягає в тому, що право потрібно знати, але воно настільки складне і широке, що повністю охопити його

неможливо. Це веде до виникнення проблемних ситуацій навколо принципу презумпції знання закону. Навіть правосвідомість юристів не може включати знання всього права. Все це призводить до необхідності визначення мінімуму правових знань для будь-якого громадянина і мінімуму знань, специфічно характерних для майбутніх учителів історії та правознавства.

У сучасній юридичній літературі ці проблеми загалом позначені, проте підхід до їх вирішення не носить конструктивного характеру, оскільки більшість досліджень не є конкретно прикладними. Крім того цілком ймовірно, подібна ситуація пояснюється тим, що вирішення цих питань впритул наближається до соціології, психології та педагогіки, що виходить за вузькі рамки юридичної науки [7, с. 86].

Правові знання в педагогіці визначаються як результат процесу пізнання правової дійсності або адекватне її відображення у свідомості особистості у вигляді правових уявлень, понять, суджень, правових теорій та ідей, юридичних фактів (правових норм), що сприяє формуванню правових переконань, почуттів, інтересів, здібностей та забезпечує соціально-активну поведінку [4, с. 76].

Категорія «знання права», на наш погляд, характеризується трьома компонентами – рівнем, обсягом і змістом правової інформації. При співвідношенні понять «інформація» і «знання» характерним є те, що інформація є не просто знанням, яке вносить зміну в свідомість людини, переживається нею психічно і застосовується в її практичній діяльності. Що ж до змісту інформації і вираженого в ній знання, то вони є тотожністю.

Первісною характеристикою категорії «знання права» є рівень цього знання, тобто ступінь обізнаності студентського середовища про ті чи інші події, що мають правове значення.

Початковий рівень правової інформованості пов'язаний зі сприйняттям інформації на рівні простого інформування. На цьому етапі правова інформація, як правило, належним чином не оцінюється і не використовується для подальшого застосування. На цьому рівні сприйняття правової інформації зміст її не розкривається, і дослідник не може отримати уявлення про те, як вона оцінюється. Однак, цей рівень знання є необхідною передумовою більш високих рівнів, а також важливим показником правової інформації. Знання права на цьому етапі характеризується тим, що студенти просто обізнані про існування того чи іншого закону, норми, положення. Більш високим рівнем знання є розуміння сутності отриманої інформації і відповідна її оцінка.

Розуміння і оцінка права, як рівень його знання, на думку А. Шайдурова, свідчить про таку його якісну характеристику, як здатність осмислювати, правильно осягати зміст, сенс нормативно-правової інформації, значення інших відомостей про правові явища [7, с. 87].

Розуміючи під правовими знаннями відображення в свідомості індивіда об'єктивно існуючого права, стає зрозумілим, чому в основу правової підготовки на перший план покладено якість знань. Їх широта, глибина, правильність, системність, осмисленість в межах правової підготовки доповнюється такими якостями, як нормативність, формалізованість, точність [1, с. 199].

До якостей знань О. Назарова відносить їх деталізованість, системність, оперативність, повноту охоплення, актуалізацію, застосування правових знань у нових ситуаціях, ефективність використання правових знань у практичній діяльності [4, с. 76].

Крім того, правові знання, освоєні педагогом, повинні мати такі властивості: усвідомленість, що виражається відношенням до пізнавальної діяльності, як до об'єктивного процесу, що має свої закономірності; адекватність вираження понятійним засобом, властивим і предмету, і методу; можливість використання знань для вирішення правових задач; здатність надавати ціннісний аспект правовим явищам.

Обсяг правових знань майбутнього вчителя повинен визначатися, на погляд А. Шайдурова, такими межами правової інформації: по-перше – правова інформація, необхідна для виконання професійних обов'язків, тобто знання основ державно-правової науки, необхідної для забезпечення навчального та правовиховного процесу, здійснюваного в школі; по-друге – світоглядні знання, необхідні для розвитку навичок правового мислення, формування правової культури і загального правового кругозору. До них відносяться знання правових принципів та норм, що визначають державний устрій, орієнтацію в різних галузях права (матеріального і процесуального), знання про проблеми та протиріччя правової сфери, про актуальну правову практику тощо. По-третє – знання, необхідні для виконання соціальної ролі (суб'єктивно значимі знання, як інформація до законодавства, інформація по законодавству про шлюб та сім'ю, інформація про специфіку трудових правовідносин вчителів середніх шкіл тощо). Цей розподіл умовний, оскільки неможливо провести чітку межу між зазначеними сферами знань. Однак, не можна і стверджувати, що вони не мають своєї специфіки й індивідуальної спрямованості [7, с. 90].

С. Рудих обґрунтовано вважає, що важливість знання правових норм полягає в тому, що людина, яка отримала певні знання, повинна усвідомлювати об'єктивну необхідність дотримуватися і поважати правові норми в будь-яких обставинах [6, с. 38].

Різноманітність правових знань дозволяє класифікувати їх на певні види: загальнотеоретичні правові знання, які включають: закон, правові норми як систему абстрактних правових категорій, знання про способи діяльності в правовій сфері, знання про правову дійсність, отримані емпіричним шляхом; оцінні правові знання; навчальні правові знання, з якими переважно має справу викладач і студент, знання філософії права, в основі яких правові ідеї, принципи, проблеми соціальної цінності права, засоби та методи пізнання правової дійсності, знання з соціології права, яка розглядає правову поведінку особистості з погляду норм права. Смысловими одиницями навчальних правових знань є юридичні поняття, категорії, терміни (наприклад, кодекс, закон, норма, правовідносини), правові явища (наприклад, право, злочинність), юридичні уявлення [2, с. 36].

Значення правових знань проявляється також і в тому, що в окремих сферах суспільного життя правові знання просто незамінні. Наприклад, при вчиненні дій процедурного характеру. Крім цього, правові знання необхідні при реалізації громадянами їх прав і обов'язків щодо держави та суспільства. У цьому випадку вони мають політичне значення. Знання своїх прав і обов'язків щодо держави, як і знання повноважень останньої, – гарантія нормального функціонування суспільних інститутів, неодмінна умова внутрішнього життя будь-якого державно-організованого суспільства [7, с. 80].

Недооцінка ролі правових знань вступає у протиріччя з висновком кримінології про стійкий зв'язок освітнього рівня зі зростанням правопорушень. Це положення повною мірою поширюється на зв'язок між юридичною грамотністю і поведінкою

людини в правовій сфері.

У сучасних умовах, коли обсяг необхідних людині знань різко зростає, вже неможливо робити головний акцент на засвоєння всієї суми знань. Важливо прищеплювати вміння самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися в потоці інформації.

Повною мірою це стосується і правової інформації. Відповідно до теорії інформації правова інформація повинна бути певною мірою «надмірною», проте у процесі правового інформування існує певний поріг надмірності, перехід через який у бік збільшення ускладнює сприйняття правової інформації, послаблює її комунікативність, знижує ефективність сприйняття і переробки [7, с. 92].

Правова інформація завжди опосередкована особистим досвідом, нерозривно пов'язана з інтересами, потребами та цілями людини.

Дослідниками пропонується ряд визначень правової інформації (Е. Болотова, А. Гриценко, О. Іваній, М. Мотехина та ін.). Так, М. Мотехина визначає правову інформованість, як один з видів соціальної інформації, що відображає специфічну групу суспільних відносин права і представляє сукупність відомостей про право, а також інших даних, безпосередньо пов'язаних з механізмом його соціальної дії [3, с. 66].

Актуальним є питання про те, яка саме і в якому обсязі правова інформація потрібна майбутньому вчителю. Знання всього масиву правових норм практично неможливе і непотрібне. Визначаючи зміст правової інформації; обов'язкової для засвоєння майбутніми педагогами, слід керуватися, у першу чергу, видами правовідносин, в які буде вступати працівник при виконанні професійних функцій, і тими суб'єктами, якими можуть бути учні. Кожному педагогічному працівнику необхідно знати свій правовий статус і своїх учнів для того, щоб не тільки здійснювати правомірну діяльність, а й відстоювати права в разі їх порушення, а також здійснювати правове просвітництво суб'єктів освіти.

С. Панасина доводить, що необхідно враховувати принцип доступності інформації для суб'єкта діяльності, «оскільки реалізація інформації стає доступною тільки на певному рівні підготовленості. Спроби більш раннього використання цієї інформації призводять до збільшення дезадаптації суб'єкта до вимог діяльності» [5, с. 28].

Правова інформація і правові знання безпосередньо впливають на правомірну поведінку студента, оскільки сприяють виробленню наукового підходу до законів і підзаконних актів, формують соціально-ціннісне ставлення до права, до свого особистого типу поведінки та до майбутньої професійної діяльності з правового навчання і виховання учнів [3, с. 69].

Критерієм ефективності правової інформованості студентів є ті позитивні зміни, які проявляються в готовності майбутнього вчителя займатися правовим вихованням школярів і його особистій правомірній поведінці.

У зв'язку з цим особливого значення набуває оволодіння майбутніми вчителями історії і правознавства правовими знаннями, здобування навичок користуватися ними. На досягнення цієї мети повинні бути орієнтовані заняття з історії і правознавства в середніх та вищих закладах освіти. Наявність навичок, вміння користуватися правовими знаннями – необхідна передумова соціально-правової активності студентів. Звідси зрозуміла важливість широкого залучення студентів до правозастосовчої та

правоохоронної діяльності структурних підрозділів громадських організацій. Далеко не завжди правові знання студентів досягають такого високого рівня [7, с. 88].

Тому за основу була обрана діагностична програма вивчення достатності правових знань, розроблена Е. Генешер.

Достатність правових знань у студентів характеризується рядом показників. Це глибокі різнобічні знання про те, що таке право, право і особистість, держава, правова держава, правовідносини, правотворчість, правосвідомість, правова культура, правомірна поведінка. Це знання змісту, необхідного у повсякденному житті відповідно до вимог законів, розуміння їх суті. Достатність правових знань проявляється у здатності громадян співвідносити свою поведінку і поведінку оточуючих відповідно до вимог законів, а також оцінювати факти правомірної і протиправної поведінки, знаходити в навколишній дійсності об'єктивне підтвердження цих вимог.

Важливим показником достатності правових знань студентів є правильне застосування ними основних понять і термінів права.

Іншим показником цього критерію є наявність у них знань з аналізу, прогнозування, програмування та планування правовиховної роботи з учнями.

Були встановлені такі рівні достатності правових знань: високий, середній, низький. На кожному з цих рівнів розглядалися такі ознаки, як: широта правових знань, їх обсяг, глибина.

Перший рівень – високий. До цього рівня відносяться студенти, у яких широта, обсяг, глибина правових знань дозволяють завжди знайти правильний правовий критерій для особистого вчинку, з одного боку, а з іншого – вимагають правомірної поведінки та правильних суджень від інших осіб. Ці студенти здатні оцінювати правомірність і соціальну значимість норм.

Характеристика студентів за середнім рівнем дозволяє зробити висновок, що їх інтерес до правових знань обмежується обов'язковою, «необхідною» навчальною програмою. Як правило, такі студенти відрізняються достатньою зрілістю, але вони недостатньо вимогливі до поведінки оточуючих.

Третій рівень – низький. Про цю категорію студентів варто сказати, що їх інтерес до права – нестійкий, у правових знаннях безліч прогалин. Загалом рівень знань недостатній, щоб розбиратися в правових відносинах. Ця категорія студентів не відрізняється правовою зрілістю в судженнях і вчинках. Студенти не володіють необхідними навичками та вміннями вести правовиховну роботу з учнями.

Якісна характеристика правових знань відображена у таблиці 1.

Нами узагальнено вимоги, що висуваються до правових знань майбутніх учителів історії та правознавства. Вони повинні знати: суб'єктів освітнього процесу, їх вікові, індивідуальні особливості, соціальні фактори, які впливають на розвиток; закономірності освітнього процесу, цілі освіти, завдання, зміст, форми, методи і засоби освітньої діяльності; основи соціальної політики держави; зміст охорони прав неповнолітніх та дітей-інвалідів; особливості професійної діяльності, посадові інструкції та функціональні обов'язки вчителя історії та правознавства; чинники правової освіти; зміст, форми і методи педагогічної діяльності з правового виховання; історію розвитку правової освіти; об'єкт, предмет та функції правової освіти; мету і закономірності правової освіти; принципи правової освіти; методи, форми та засоби правової освіти; теорію і методiku навчання праву; теорію держави та права; загальну

історію держави і права; конституційне право України і зарубіжних країн; систему організації та функціонування правоохоронних органів; адміністративне право, цивільне право, цивільно-процесуальне право, трудове право, освітнє право, кримінальне право, кримінально-процесуальне право, екологічне право, земельне право, сімейне право, міжнародне право, фінансове право.

Таблиця 1

Якісна характеристика правових знань

№	Ознаки	Високий	Середній	Низький
1.	Широта правових знань	різнобічний інтерес до теорії держави і права	різнобічні, але в той же час чітко окреслені через вибірковий інтерес	інтерес до права нестійкий, у знаннях безліч прогалин
2.	Обсяг правових знань	значний, далеко за межами програм для оцінки правомірності та соціальної значимості нормативних актів, оперування юридичними оцінками	великий, що перевершує той, що передбачений програмою для оцінки правомірності та соціальної значимості норм, актів, оперування юридичними оцінками	загалом недостатній, щоб розбиратися у правових відносинах
3.	Глибина правових знань	знання глибокі і ґрунтовні, базуються на законах і нормативних актах	знання досить глибокі, але часом взяті з популярних юридичних видань, а тому дещо поверхові	знання уривчасті й абсолютно безпідставні

Повинен вивчити досвід: організації системи правового виховання в різних видах освітніх закладів; вирішення основних психолого-педагогічних проблем, що виникають під час професійної діяльності; організації юридичної діяльності в закладах освіти; конструювання різних форм психолого-педагогічної діяльності, моделювання освітніх і педагогічних ситуацій; організації управління системою правової освіти; функціонування системи правового захисту та підтримки населення.

Майбутньому вчителю історії і правознавства потрібно вміти критично оцінити свої знання, вміння, навички цього виду педагогічної діяльності, систематично їх поповнювати та розвивати; відбирати й аналізувати існуючі методики правового виховання з різними категоріями учнів, стежити за розвитком теорії та практики правового виховання, творчо застосовувати отримані знання в роботі; поглиблювати власну правову культуру, як частину загальної культури педагога-професіонала.

Отже, важливою для майбутнього вчителя історії і правознавства є система історичних, правових та психолого-педагогічних знань, необхідних та достатніх для здійснення професійної діяльності, їх широта, обсяг, глибина; оволодіння процедурою набуття цих знань з подальшим використанням їх у правовиховній діяльності; спрямованість на вивчення законодавства, правової літератури, вирішення правових ситуацій і розгляд соціально-правових проблем, спрямованість на пошук інформації про зміни в соціально-правовому житті суспільства і держави, на вивчення історичних та правових дисциплін, правового статусу особи, вільне оперування елементарними правовими поняттями, усвідомлення необхідності правових знань, знань з прав людини і дитини в майбутній професійній діяльності та їх відповідне застосування у

відстоюванні своїх поглядів, позиції.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у перевірці ефективності визначених необхідних і достатніх знань майбутнього вчителя історії і правознавства під час здійснення ними правового виховання учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болотова Е. Л. Система непрерывной правовой подготовки педагогических кадров: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. Москва, 2007. 395 с.
2. Даудов М. Г. Формирование правовой компетентности студентов педагогического вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Махачкала, 2017. 231 с.
3. Мотехина М. В. Правовая подготовка будущего учителя в учебном процессе педагогического вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Тула, 2000. 223 с.
4. Назарова О. Ю. Теоретические аспекты и методика повышения качества правового образования будущих педагогов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Томск, 2004. 256 с.
5. Панасина С. Ю. Педагогические условия активизации профессиональной подготовки будущих учителей права: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Невинномыск, 2004. 194 с.
6. Рудых С. А. Формирование этико-правовой культуры будущего учителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Армавир, 2002. 202 с.
7. Шайдуров А. А. Педагогические условия развития правовой культуры будущих учителей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Екатеринбург, 2001. 211 с.

REFERENCES

1. Bolotova, E. L. (2007). Sistema nepreryvnoj pravovoj podgotovki pedagogicheskikh kadrov. *Doctor's thesis*. Moskva [in Russian].
2. Daudov, M. G. (2017). Formirovanie pravovoj kompetentnosti studentov pedagogicheskogo vuza. *Candidate's thesis*. Mahachkala [in Russian].
3. Motehina, M. V. (2000). Pravovaja podgotovka budushhego uchitelja v uchebnom processe pedagogicheskogo vuza. *Candidate's thesis*. Tula [in Russian].
4. Nazarova, O. Ju. (2004). Teoreticheskie aspekty i metodika povyshenija kachestva pravovogo obrazovanija budushhih pedagogov. *Candidate's thesis*. Tomsk [in Russian].
5. Panasina, S. Ju. (2004). Pedagogicheskie uslovija aktivizacii professional'noj podgotovki budushhih uchitelej prava. *Candidate's thesis*. Nevinnomyssk [in Russian].
6. Rudyh, S. A. (2002). Formirovanie jetiko-pravovoj kul'tury budushhego uchitelja. *Candidate's thesis*. Armavir [in Russian].
7. Shajdurov, A. A. (2001). Pedagogicheskie uslovija razvitija pravovoj kul'tury budushhih uchitelej. *Candidate's thesis*. Ekaterinburg [in Russian].